

Cəlil Məmmədquluzadə-154

Müsahibim Molla Nəsrəddindir

– Ey Şərqi müdrik ağsaqqallarından olan Molla Nəsrəddin! Sən bir əsr bundan əvvəl bizi – Azərbaycan xalqını, müsəlman qardaşlarını deyib gəlmişdin. Böyük demokrat yazıçı və görkəmli ictimai xadim Cəlil Məmmədquluzadənin ideyalarından, xalqını, millətini necə görmək istəyindən, dövrün ən müasir inqilabi məsələlərindən danışmağa, din pərdəsi altında min bir oyundan çıxıb milləti cəhalətə sürükləyən “ruhanilərin” iç üzünü açmağa gəlmişdin. Sən ana dilimizin qayğıkeşi oldun. Ömrünün sonunadək doğma dil uğrunda mübarizə apardın. Millət sevdəsindən “Dəli” olub, “bəlkə millətimə bu cür təsir edə bilərəm”, – dedin. Bunun yetərli olmadığını görəndə düşüncələrindəkini “Lağlağı” ləqəbi ilə anlatmağa çalışdın.

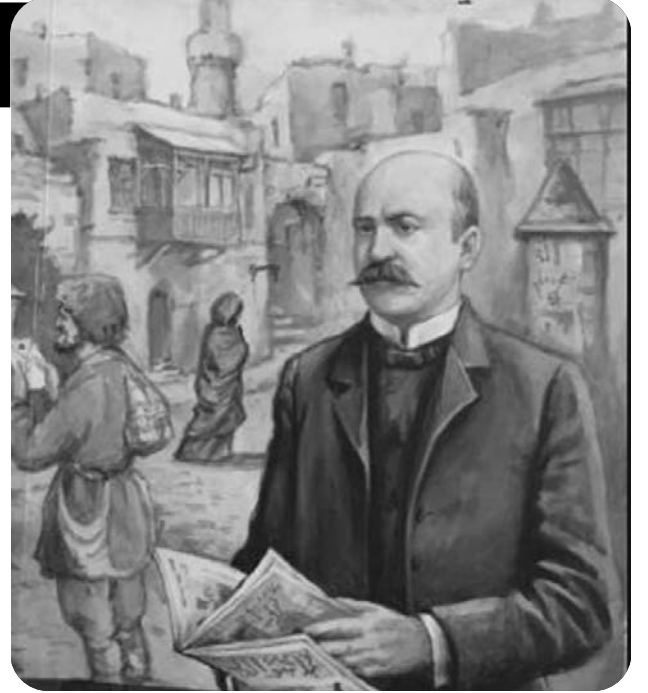
Yox, bundan da fayda olmadı, bunlarla yenə də milləti oyada bilmədim”, – deyər fikirləşərkən “Molla Nəsrəddin” oldun. Vətəni el-el, oba-oba səyahətə çıxıb hər təbəçə ilə “öz dili” ilə danışmağa başladın, bəlkə oyanalar, bəlkə dəyişələr, – deyər. Molla Nəsrəddin, ağsaqqal sözü dinlənən olar, – deyib səni yuxuya getmiş bir xeyli müsəlmanı oyatmaqda ona kömək etməyə çağırırdı böyük Cəlil Məmmədquluzadə. Mən də Cəlil Məmmədquluzadə kimi dahimizin doğum günündə səni deyib gəlmişəm, bizə Mirzə Cəlildən danış, özündən söhbət aç, necə gəldin, səni necə qarşıladılar, necə yola saldılar, bundan söhbət et, biz də maraqla dinləyək...– Cəlil Məmmədquluzadə “bu gün” idi. Milləti isə “dünən”də qalmışdı. Böyük canyanğısı ilə onları səsleyirdi: dünənlərdən bu günlərə səsleyirdi. Onu çox gözəl anlıyırdım, ona görə də sözünü yerə salmağa haqqım yox idi. Gəldim, 1906-cı ilin 20 aprelində Mirzə Cəlilə köməyə gəldim və onun redaktorluğu ilə iyirmi beş il ərzində fəaliyyətimizi Tiflisdə, Təbrizdə və Bakıda böyük uğurla davam etdirdik. Gəldiyim gün üz tutdum mil-

lətə: “Sizi deyib gəlmişəm, ey mənim müsəlman qardaşlarım! O kəsləri deyib gəlmişəm ki, mənim söhbətimi xoşlamayıb bəzi bəhanələr ilə məndən qaçıb gedirlər, məsələn, fala baxdırmağa, it boğuşdurmağa, dərviş nağıllı-

na qulaq asmağa, hamamda yatmağa və qeyri bu növ vacib əməllərə. Çünki həkəmlər buyurublar: sözünü o kəslərə de ki, sənə qulaq vermirlər. Ey mənim müsəlman qardaşlarım! Zəmani ki, məndən bir gülməli söz eşidib ağzınızı göyə açıb və gözlərinizi yumub, o qəder “xaxa!..” edib güldünüz ki, az qaldı bağırısaqlarınız yırtılsın və dəsmal əvəzinə ətəkləriniz ilə üz-gözlünüzü silib, “lənet şeytana!” dediniz, o vaxt elə güman etməyin ki, Molla Nəsrəddinə gülürsünüz. Ey mənim müsəlman qardaşlarım! Əgər bilmək istəsəniz ki, kimin üstünə gülürsünüz, o vaxt qoyunuz qabağınıza aynanı və diqqət ilə baxınız camalınıza. Sözümlü tamam etdim, ancaq bir üzrüm var: məni gərək bağışlayasınız, ey mənim türk qardaşlarım ki, mən siz ilə türkün açıq ana dili ilə danışaram. Mən onu bilirəm ki, türk dili danışmaq eyibdir və şəxsin elminin azlığına dəlalət edir, amma hərdən bir keçmiş günləri yad etmək lazımdır: salınız yadınıza o günləri ki, ananız sizi beşikdə yırğalaya-yırğalaya sizə türk dilində lay-lay deyirdi və qulaq ağrısı səbəbinə sakit olurdunuz. Axırı biçərə ananız sizə deyirdi: “Bala, ağlama, xortdan gələr, səni aparar” və siz dəxi canınızın qorxusundan səsini kəsib ağlamaqdan sakit olurdunuz.

Hərdən bir ana dilini danışmaq ilə keçmişdəki gözəl günləri yad etməyin nə eybi var?!”

Fəaliyyətimizə ana dilini qorumaqla başlamışdıq. Çünki milləti yuxudan oyatmaq üçün lazım olanların ən ümduəsi dil idi. “Dil” ucbatından “Anama de ki, Fatmanın oğlu oldu”nu “Fatmanın oğlu öldü” kimi oxuyub az qala bir ananın üreyini partladan Molla Cəfəri ittiham eləmədik, dilimizi bəyənəməyib başqa dildə danışan “Bizim” obrazovanni”lar”ı qofta (küftə) atəşinə tutmadıq, “Meymunlar” kimi bir-birini yamsılayıb özge dildə danışın, Fatmanı “Fatya”, Həsəni “Qasanka” Münəvvəri “Varya” çağıranlara qarşı üsyankar

olmadıq? “Əlifba” dan söhbət açıb millətin yarısının ərəb, fars, bir yarısının da rus dilində danışmasını səhifələrimizə çıxarıb “Molla Nəsrəddin”in münasibətini bildirmədik? Öz dilində danışmayanları qınamaq necə olar ki? Bax biz belə yazmışdıq: “... Allah atana rəhmət eləsin, bəs ta hanı türk dili? Qardaş, zarafat deyil ki, dilimizdən iyrenirik, vəssalam! Uca papaqlılarımız bir-birinə kağız yazanda yazır: “və nigarani nədarim səvayi öz duri və mofarriqəti şoma”.

Alçaq papaqlılarımız da birçə il qorodskoy şkolada ucit eləyəndən sonra küçədə bir iznəkomini vstret eləyəndə o saat şapqasını çıxarıb deyir:

– İzdrasti, bacalusqa”.

– Cəlil Məmmədquluzadənin “Azərbaycan” məqaləsi isə onun vətəndaşlıq qayəsi idi: “ Bəzi vaxt otururam və papağımı qarşıma qoyub fikrə gedirəm, özüməndən soruşuram ki:

– Mənim anam kimdir?

Öz-özümə də cavab verirəm ki:

– Mənim anam rəhmətlik Zöhrəbanu bacı idi.

– Dilim nə dilidir?

– Azərbaycan dilidir.

– Yeni Vətənim haradır?

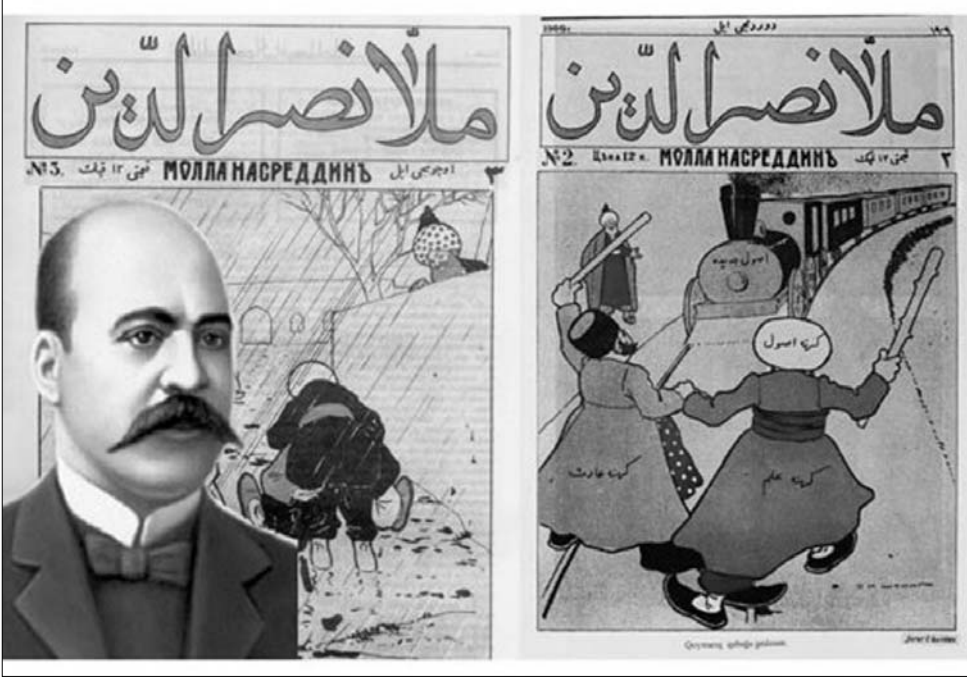
– Azərbaycan vilayətidir.

– Haradır Azərbaycan?

– Azərbaycanın çox hissəsi İrandadır ki, mərkəzi ibarət olsun Təbriz şəhərindən; qalan hissələri də Gilandan tutub, qədim Rusiya hökuməti ilə Osmanlı hökuməti daxilindədir “Böyük mirzəcəlişünas, akademik İsa Həbibbəyli özünün “Cəlil Məmmədquluzadə – Milli İstiqlal ədəbiyyatının sərkərdəsi” adlı məqaləsində yazır: “1917-ci ildə yazılmış “Azərbaycan” məqaləsində Mirzə Cəlil vaxtilə Şah İsmayıl Xətəinin qılıncı ilə çəkdiyi Azərbaycan xəritəsini böyük məhərətlə qələmi ilə cızmışdır. “Azərbaycan” məqaləsi Cəlil Məmmədquluzadənin Azərbaycançılıq konsepsiyasının bəyannaməsidir: Cəlil Məmmədquluzadə Azərbaycan xalqı üçün Vətən, millət və ana dilindən başqa nicat yolu olmadığını var-gücü ilə car çəkmişdir. Vətən, millət və dil məsələləri Cəlil Məmmədquluzadə yaradıcılığının əsas sütunlarıdır.”– Bəli, Cəlil Məmmədquluzadə qələmi ilə birgə azad Vətən, xoşbəxt millət naminə axtarışa çıxmışdı. Hələ “Mozalan”, “Hop-hop”, “Lağlağı”, “Hərdəmxəyal” millət, Vətən adına bir qulluq eləmək niyyətilə rusların “zadəca” dediyi 18 məsələdən ibarət “Təzə təlim kitabı” cəm etmişdilər ki, cəmiyyətin bütün eybəcərlikləri bu məsələlərdə öz həllini tapmışdı. Amma nə fayda? Bunları dərk edən kim idi? “Niyə məni döyürsünüz?” – deyib, “Niyə mən dərindən qaçdım”ı anladanın: – “A mollalar, niyə məni döyürsünüz? Olmaya məndən qorxursunuz? Olmaya qorxursunuz ki, əyilib camaatın qulağına bir neçə söz pıçıldayam, bir neçə mətəblərdən agah edəm? Olmaya qorxursunuz ki, məcmuəmin vərəqlərini nökerlər samovar alışığı edə-ədə və şəkillərini uşaqlar oynada oynada axırda camaat gözünü açıb bəzi işlərdən xəbərdar ola?” səsine səs verən kim idi?

Ardı Səh. 12

Müsahibim Molla Nəsrəddindir

Əvvəli-Səh-11

"Molla Nəsrəddin" deyirdi ki, "Biz" "Nə vaxt", "Bəs nə vaxt" "Azadiyi-vicdan" olacağıq. "Fürsət" tapıb "xalqa" "Bir para sözlər" dinlədib, "Oktyabr kimin bayramıdır?"ı açıqlaya və onlara "inqilab lazım" olduğunu anlada biləcəyik? "İfratın mənfəəti"nin "Tərəqqi əlamətləri" olduğunu "Müsəlman içində gördüklərim"dən fərqliliyini sübut edə biləcəyik? "Çox qəribə" idi ki, "Molla Nəsrəddin" dəfələrlə yazsa da, millətə üz tutub onlara hüquqlarından, azad yaşamağın gözəlliyindən bəhs etsə də, onun "Nəsihət"ini dinləyən yox idi. Lakin molla-nəsrəddinçilər bu yoldan çəkinmir, yorulmur, usanmır, "Müsəlman"lara "Qatıq ağdırmı, qaradırmı?" ilə "İsti su-soyuq su"yun fərqi yənə də izah edir və bu yolda mübarizəni böyük yanğı ilə davam etdirirdilər.

– "Molla Nəsrəddin" milləti doğru yola tək yazmaq deyil, həm də şəkillərlə, karikaturalarla dəvət edirdi.

– Jurnalın rəngarəng çıxmasında, bəzən şəkillərin, karikaturaların sanki "dil açıb" danışmasında rəssamlar – Əziz Əzimzadə, Oskar Şmerlinq, İosif Rotterin böyük əməkləri olmuşdur. Birinci nömrəmizin üz qabığında həmvətənlərimizi yatmış vəziyyətdə göstərən bir rəsm çəkərək dərc etmişdik. Bununla da ümumi əməliyyatı, məqsədimizi ortaya qoymuşduq. Onları oyandırmaq söylədiklərimizə qulaq asmaqlarını xahiş edirdik. Çünki "Molla Nəsrəddin" Azərbaycan xalqının min illərdən bəri davam edib gələn dərdləri çox düşündürürdü. Bu dərdlər içərisində dini fanatizm daha dəhşətli idi. O dövrün cəmiyyətinə dini əldə rəhbər tutub bundan yararlanan ruhanilərə hər addımda rast gəlirdi. Onların sayı sanki yağışdan sonra çıxan göbələklər kimi gündən-günə artırdı. Dinin mahiyyətini bilməyənlərə, bundan sui-istifadə edib camaatın malını tar-mar edənlərə, onları mövhumata sürükləyib elmdən, təhsildən yayındıranlara, azadlığı, intibahı din pərdəsi altında kəsinib-doğrayanlara qarşı "Molla Nəsrəddin" üsyan edib deyirdi: – "Əvvələn, mən molla ola-ola müsəlman qardaşlarıma vəz edən vaxt deyirəm: Bir Allaha sitayiş edin, bir də Peyğəmbərə və imamlara itaət edin. Amma siz deyirsiniz: Allaha da sitayiş edin, Peyğəmbərə də, imamlara da, mollalara da, dərvişlərə də, ilan oynadanlara da, fala baxan, tas quran, dua yazan, cadukün, həməzad, əcinne, kəlibe, dimnə, şeytan, div, mərrix, sərrix, tərrix, amax, saşan, küflə qurdu, miğmiğ, mozalan – bunların cümlesinə sitayiş edin!...Mən də molla deyim, siz də molla.

Amma mən müsəlman qardaşlara deyirəm: ey müsəlmanlar, gözünüzü açınız, mənə baxınız; amma siz mollalar deyirsiniz: ey müsəlmanlar, gözünüzü yumunuz, mənə

baxınız....Mən də molla deyim, siz də molla deyirsiniz. Amma bir balaca təfəvvütü budur ki, mən heç olmasa bir parça qalın kağız üstünə bir neçə nağıl-nuğul yazıb ilan-qurbağa şəklində çəkirim ki, oğul-uşaq şəkillərə baxıb gülsünlər və nökrələr kağızını alışıq edib, asanlıq ilə ocağı yandırsınlar... Siz mollalar deyirsiniz:

Səs salma, yatanlar ayılar, qoy hələ yat-sın!

Yatmışları razı deyiləm kimlə oyatsın.

Tək-tək ayılan varsa da haqq dadıma çatsın!

Mən salim olum, cümlə cahən batsa da batsın!

Millət necə tarac olur-olsun, nə işim var?

Düşmənlərə möhtac olur olsun, nə işim var?"

Nə deyirdi ki, "Molla Nəsrəddin?" "Məscidlərimiz"də "Din"lə, "Dindarlıq"la məşğul olan dırnaqarası mollaların "Din və millət"in başına açdıqları oyunlardan danışır. "Oruc yeyənlərin və oruc tutanların hesabı"ndan "Orucu batıl eləyən şeylər"ə dək açılıb töküldü ortaya. Camaatı yoldan çıxarıb günlərlə çölün düzündə, günün altında yağış üçün "Müsəllə" ya vadər edənlerin fitnə-fırlı dağını lağa qoyub güldürdü. "Ruzi-aşura"dan ta "Aşura oğruları"nın hərəkətlərində xalqa bəyan edirdi. Küçələrdə zəncir vurub özünə zərər verən, "Baş yarmaq"la qanlarını axıdanlara üz tutub: "Bu gün Kərbəla meydanı Azərbaycandakı vətənpərvərlik meydanıdır. Hər kimin ürəyində bir cüzi din, namus, vətən hissi varsa, oranın qeydine qalmalıdır!" – deyirdi. Amma yənə də nə fayda? "Molla Nəsrəddin" nəşrindən düz 20 il sonra "hələ ayılmayıb", – deyərək hayqıranda, qonşunun "Kim ayılmayıb?" sualına "Hələ dəm alır", – dedi: "Ayılmayan həmin mənim millətimdir ki, iyirmi il bundan qabaq mən onu yuxuda qoyub gəldim".

– Cəlil Məmmədquluzadəni dinsizliklə ittiham edirdilər.

– "Molla Nəsrəddin" Azərbaycanda milli satirik mətbuatın və tənqidi-realist ədəbiyyatın əsasını qoymuşdu. Mirzə Ələkbər Sabir, Məmməd Səid Ordubadi, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Əli Nəzmi, Əliqulu Qəmküsar, Mirzəli Möcüz Şəbüstəri kimi görkəmli sənətkarları öz ətrafında toplayan dergi açıq söz söyləyirdi, düz yol göstərirdi. Yalanı qamçılayırdı, haqsızlığı kəsirdi, ədalətsizliyə meydan oxuyurdu, firıldaqçılara müharibə elan edirdi. Məqsəd dövrün ziyalılarının düşüncələrindəki Azərbaycanı görmək idi. Azərbaycan xalqını, millətini hər xalqdan, millətdən öndə görmək idi. Onları fanatizm, mövhumat girdabında yox, inkişaf, intibah yollarında görmək idi. Elə bütün bunlara görə də məlum qüvvələr Mirzə Cəlili dinsizliklə, "Molla Nəsrəddin"i Allahsızlıqla damğalamaq

est b A K r e A t e g p h m A b i d s v v Y g e b n m m l a s " t c f e B n l e

istəyirdilər. O necə Allahsız idi ki, ədəbiyyat ələmi ilə tanışlığa böyük İslam şairi, dahi Məhəmməd Füzulinin əsərləri ilə başlamışdı? O necə Allahsız idi ki, "Molla Nəsrəddin" jurnalının adının "Allahsız" adı ilə əvəzlənməsinə qəti şəkildə etiraz edib, "Allah olmayan yerdə mən yoxam", – demişdi? O necə Allahsız idi ki, yaşadığı ev dəfələrlə axtarıqlara məruz qalmışdı? Nə axtarırdılar, "Allahsızın" evində?" "Molla Nəsrəddin" bu və digər səbəblərdən də yeni dövrün sərt tənqid, qınaq və təqiblərinə məruz qaldı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılmasında əvəzsiz xidmətləri olan, sovet dövrü kimi ağır rejimdə təzyiqlər altında işini davam etdirib sözünü deyən, milli şüuru formalaşdırın jurnal 1931-ci ildə öz fəaliyyətini dayandırdı. 1932-ci ildə isə böyük mütəfəkkir-yazıçı Cəlil Məmmədquluzadə dünyasını dəyişdi. Elə Mirzə Cəlilin jurnalın nəşrinin dayandırılmasından cəmi bir il sonra ölümünə səbəb ona qarşı haqsızlıqlar, səhv başa düşülməsi oldu. O, bu haqsızlığa dözə bilmirdi. Hələ neçə-neçə nəşr olunmuş gözəl əsərləri də var idi ki, hamısını yandırdı. Kaş ki əsərlərini yandırarkən onun üzündəki "Od əllərimi, qəlbimi, yoxsa əsərlərimi yandırır?" ifadəsini görə bilerdiniz

...Bəli, tək Mirzə Cəlil deyil, Nəsimilər, Füzulilər, Nizamilər, Vaqiflər, Sabirlər – yüzlərlə şair və yazarlarımızın əksəriyyəti dövründə düzgün başa düşülməyib. Çünki Azərbaycan iştahasında olanlar xalqı, milləti əsrlərlə doğru yoldan döndərməyə çalışıblar. Şükürlər olsun ki, əsrlərin mücadilə və mübarizəsi öz bəhrəsini verib, Azərbaycan müstəqil respublika olub. Dünyada tanınıb, inkişaf etmiş ölkələr sırasında yer alıb. Qızıl toprağın içərisində də öz parlaqlığını saxladıqı kimi, Mirzə Cəlil kimiləri də xalq milli yaddaşının dəyər genofondunda saxlaya bilib. Onların hər biri qiymətini alıb, xalqın mənəvi irsinə çevriləblər. Budur, Cəlil Məmmədquluzadə haqqında Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin dəyərli fikirləri: "Cəlil Məmmədquluzadə öz yaradıcılığı ilə, əsərləri ilə, publisistikası ilə, böyük mətbuatçılıq fəaliyyəti ilə Azərbaycan xalqının milli oyanışında, milli dirçəlişində əvəzsiz rol

oynamışdır. Xalqımızın milli şüurunun formalaşmasında məhz "Molla Nəsrəddin" jurnalının və Mirzə Cəlilin fəaliyyətinin rolu misilsizdir". 2019-cu ildə Cəlil Məmmədquluzadənin 150 illik yubileyinin qeyd edilməsi haqqında ölkə Prezidentinin Sərəncamı, böyük ədibin ayrı-ayrı illərdə keçirilən yubileyləri, Bakıda və doğulduğu doğma Naxçıvanda ev-muzeylərinin yaradılması, Nəhrəm və Cəlilkənd kəndlərində xatirə muzeylərinin açılması, heykəlinin ucaldılması, teatr, muzey, şəhər, qəsəbə, kənd və küçələrə adının verilməsi, əsərlərinin səhnələşdirilməsi, külliyyatının dəfələrlə, hətta latın qrafikası ilə nəşri, kitabxanalara hədiyyə edilməsi, onun ölməz irsinə sonsuz sevginin, sayğının göstəriciləridir. Ey Şərqi müdrik ağsaqqal! Molla Nəsrəddin! Naxçıvanda illərdir ki, mirzəcəllilşünaslıq məktəbi fəaliyyət göstərir. Bu məktəbin banisi akademik İsa Həbibbəyli yazır: "Böyük Cəlil Məmmədquluzadənin redaktorluğu ilə nəşr edilən məşhur "Molla Nəsrəddin" jurnalı Azərbaycan tənqidi realizm ədəbiyyatının ideya-sənət cəbbəxanasıdır. Mübariz ideyalarına və qətiyyətli mövqeyinə görə "Molla Nəsrəddin" jurnalı Azərbaycan xalqının istiqlal kitabına çevrilmişdir". Kaş ki gəlib sizin qələmlə bəcərdiyiniz, bizlərin isə qanla cüccərdiyimiz istiqlalımızı görə bilerdiniz. Kaş ki yaralarınıza məlhəm olacaq ana dili haqqında qanunlarımızla tanış ola, ana dilinə ucaldılan abidələrimizi görə bilerdiniz. Həmfikirlərinizi, nəşr olunan çoxsaylı qəzet və jurnalları, onlara verilən söz, mətbuat azadlığını görə bilerdiniz. Şəhər, qəsəbə, kəndlərimizdə uşaqların oxuduqları məktəbləri, respublikamızdakı ali məktəblərdə, xarici ölkələrdə təhsil alan gənclərimizi, gəncliyimizin intellektual səviyyəsini görə bilerdiniz. Kaş ki ölkəmizdəki dini tolerantlığı, sizin yaralı yeriniz olan Aşura günlərində qanvermə aksiyalarının xalqın neçə-neçə övladına həyat verdiyini görərdiniz. Kaş ki görə bilerdiniz: bir əsr öncəkindən çox fərqli bir əsr sonranı!

Müsahibə üçün ruhun şad olsun, Molla Nəsrəddin!

Mətanət Məmmədova